

כתנות אור

טעמי מצות ציצית

שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן ... וַרְאִיתֶם אֶת הָאָרֶץ מֶה הוּא [במדבר יג ב-יח]

וַרְאִיתֶם אֹתוֹ ... וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרָי לְבַבְכֶם וְאַחֲרָי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אֶתֶם זָנִים אַחֲרֵיהֶם: [שם טו לט]

א.

וַיִּתְּרוּ | **וְלֹא תִתְּרוּ**. מידת התיור נידונה בפרשת שלח, בסופה כבתחילתה: נטיית האדם לתעות אחר מראה עיניו וללכת בדרכי לבו, להיות מושפע תמיד ממראה דבר ומרגש לב. רעת התיור נלמדת בתחילת הפרשה, בסיפור המרגלים; הדרך לרסן מידה זו בסופה, במצוות ציצית.

המרגלים נשלחו בכוונת הראייה הנכונה – לראות את מהות הארץ – ונכשלו. הם שבו מתור הארץ ומורד בלבבם ממראה עיניהם, והמיסו את לבב אחיהם בתאור הענקים אנשי המידות ואיך שהיו נראים בעיניהם כחגבים. למשמע אוזן בכו העם והתלוננו על צרתם, ומדאגה שיפלו בחרב ויהיו נשיהם וטפיהם לבו החליטו שלא ללכת אל ארץ כנען, אלא להסתובב ולשוב למצרים. נאצות אלו הביאו את ה' להישבע שאכן לא יראו את הארץ; רק טפס יבוא וידע את הארץ שמאסו בה האבות, אבל אחרי שירעה במדבר ארבעים שנה, נושא את זנותי האבות.

כך עלתה לתועי לבב שלא ראו נכונה, ונסתרה מעיניהם הארץ אשר הראה ה' לאברהם.

מצוות ציצית באה לתקן מידה רעה זו, כלומר מידת התיור. ראיית הציצית תחנך את האדם שלא לתור אחרי לבו ועיניו, ולא יזנה מאחרי ה'.

והשאלה נשאלת: איך ילמדו גדילים על כנפות בגדים לראות כהוגן בלי לתור אחרי הרהור לב ומראה עינים? ולא עוד, אלא שנראה שראיית הציצית קשורה במיוחד לראיית הארץ: לארץ ארבע כנפות כמו לבגד החייב בציצית, כפי שכתוב: 'תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ' [איוב לו ג]; 'לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה' [שם לח יג]; 'מכנף הארץ זמירות שמענו' [ישעיה כד טז]. ההמשך בפסוק האחרון מרמז לקשר מיוחד בין הבגד לארץ: 'ואומר רזי לי רזי לי אוי לי **בוגדים בוגדו ובגד בוגדים בגדו**, ואף המשך הפסוק השני המובא מספר איוב: 'לאחוז בכנפות הארץ ... ויתיצבו כמו **לבוש**' [לח יג-יד]. מהו הקשר, ואיך יביא התיקון על כנפות הבגדים לראייה נכונה של הארץ?

הבנת העניין על בוריו נסמכת על הבנת מהות הארץ, היא המכונה בפי הנביאים 'בגדי' – של ה'.

ב.

במשליהם מדמים הנביאים שמים וארץ לבגדי ה', ואף האור לשמלה שעוטה ה'. הבה נמצא עומק מליצה זו דרך העיון בכמה פסוקים וצירוף ענייניהם. כתוב:

**לְפָנִים הָאָרֶץ יִסְדֹּת וּמַעֲשֵׂה יְדִיד שָׁמַיִם: הִמָּה יֵאָבְדוּ וְאַתָּה תַעֲמֹד
וְכֹלֶם כַּבָּגָד יִבְלוּ כַלבוּשׁ תַחֲלִיפֶם וְיִחַלְפוּ: וְאַתָּה הוּא וְשָׁנוֹתֶיךָ לֹא
יִתְמוּ: [תהלים קב כו-כח]**

השמים וארץ הם בגדי ה' שיבלו. ה' יחליפם כמחליף לבושו, והוא עומד לעולם. כעניין זה כתוב גם:

**שָׂאוּ לְשָׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהִבִּיטוּ אֶל הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי שָׁמַיִם כַּעֲשָׂן
נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבָּגָד תִּבְלֶה וְיִשְׁבִּיחַ כְּמוֹ כֹן יִמּוֹתוּן וְיִשׁוּעָתִי לְעוֹלָם
תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תִחַת: [ישעיה נא ו]**

תחת השמים והארץ הישנים שיבלו, ניבא ישעיה על שמים חדשים וארץ חדשה:

**כִּי הִנְנִי בּוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וְאָרֶץ חֲדָשָׁה [שם סה יז];
כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה לְעַמֵּי
לְפָנַי וְגו' [שם סו כב]**

זה תואם מה שכתוב בתהלים 'כלבוש תחליפם' – ה' ילבש, כביכול, בגדים חדשים.

המליצה מורחבת בספר ישעיה: השמים והארץ יכלו וכל היקום ישתנה, בפרט אורו. כפי שנאמר:

**לֹא יִהְיֶה לְךָ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאֹר לְאֹר יוֹמָם וּלְלַיְלָה הַיָּרֵחַ לֹא יֵאִיר לְךָ וְהָיָה
לְךָ יי לְאֹר עוֹלָם וְאֵלֶיךָ לְתַפְאֲרֶתְךָ: לֹא יָבוֹא עוֹד שֶׁמֶשׁךָ וְיָרֵחַךָ
לֹא יֵאָסֹף כִּי יי יִהְיֶה לְךָ לְאֹר עוֹלָם [שם ס יט-כ];**

**רְעֵה הַתְּרַעֲעָה הָאָרֶץ פֹּזֵר הַתְּפוֹרְרָה אָרֶץ מוֹט הַתְּמוֹטְטָה אָרֶץ: נוֹעַ
תְּנוּעַ אָרֶץ וְנִפְלָה וְלֹא תִסִּיף קוּם: וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יי עַל צְבָא
הַמְּרוֹם בַּמְּרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאָדָמָה עַל הָאָדָמָה ... וְחִפְרָה הַלְבָנָה**

וּבוֹשָׁה הַחֲמָה כִּי מֶלֶךְ יִי צָבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם וְנֶגְדַּ זְקַנָּיו

כְּבוֹד: [שם כד יט-כג]

המשל מושלם בצירוף עוד פסוק: 'עוטה אור כשלמה' [תהלים קד ב] – האור משמש כשמלה לה'; הבה נערכה את כולו.

האור הראשיתי, בריאת יום אחד, הוא שמלת ה' המקורית, אבל האור נגזר בחטא האכילה מעץ הדעת,¹ וכעת אין לנו אלא החמה והלבנה, כהים ועמומים לעומתו, ואין אור שלם בעולם להאיר על כנפות הארץ. במידה שאין אור שלם אין בגדי ה' מושלמים, והוא לבוש בחשכת שמים וארץ; ובכן, סוף סוף יחליף ה' בגדים אלו וילבש בגדי אור הראשונים, ויהיה לאור עולם.

נשלם המשל – עכשיו לנמשל.

ג.

הגדרת המונחים תחילה. **בגד** הוא הדבר הנראה לעין המכסה על מה שצריך להיות מוסתר תחתיו. המשמעות של **בגדי אור** – בגדים הנעשים מאור – היא אפוא דבר המכסה אבל גם מאיר ומגלה. הכיצד? כיסוי המתאים לחלוטין למה שנמצא מתחתיו הוא כיסוי חיצוני שמוביל להבנת הפנימיות המוסתרת; כנגד זה, **בגדים חשכים** הם בגדים המעלימים את טיב הדבר שמתחתיהם כמו את תארו החומרי. ישנו בגד המתאים בשלמות למה שתחתיו, המציג לצופה דמות אמיתית של לובשו, ולעומת זאת יש בגד המוליך את הצופה שולל: לובשו מתחפש ומעמיד פנים כאילו הוא מה שאינו.

כיצד מועברים מושגים אלו אל האל ובריאתו? כל הבריאה נראית בחזון הנביאים כבגדי ה'. כי לא ניתן לדעת את ה' אלא דרך מעשיו, שהם כלבושים המכסים את האל המסתתר. הם מה שניתן לראות ממנו, כבגדי האדם ביחס לאדם. וכבגדי האדם, יכולים בגדי ה' לשמש דמות אמיתית שלו ולתת מושג מדויק עליו, או להסתיר ולהעלים.

'עוטה אור כשלמה' (וגם, כפי שיבואר, 'אורו על כנפות הארץ') נאמר על הכוונה העיקרית, שתוביל להתבוננות בבריאה לדעת ה' שלמה, מעשי ה' מאירים אותו ומביאים את האדם לדעת את האל הפועל אותם. השגת מידה זאת נדחתה בגניזת שמלת האור הראשון, ואין ה' ידוע לגמרי; שמים וארץ מסתירים את ידיעתו תחת להדריך את האדם אליה. זהו הנרמז במשל השמש הבא והירח הנאסף בספר ישעיה: אין האור שלם בשמים וארץ; במקום לגלות את ה' הם מסתירים אותו, והחושך – דהיינו ההעלם – שולט. תחת לדעת את ה' דרך מעשיו,

¹ראה חגיגה יב ע"א ופסיקתא דרב כהנא כג, ה, מובאים להלן.

להבין שמבעד לכל הנמצא יש רצון ה' ופעולתו, נתפסים מעשיו כאילו הם ישויות עצמאיות מנותקים ממנו.

לעת עתה אין ה' מתגלה היטב מתוך מעשיו, אך עוד ישוב הדבר לשלמותו, כך שידריכו כל מעשי ה' – כל הבריאה, שמים וארץ – אל ידיעתו. שמים חדשים וארץ חדשה, וה' לאור עולם.

זוהי תמצית משל בגדי ה' המשתנים, מבגדים מגלים לבגדים מסתירים ושוב לבגדים מגלים.

וכבגדי ה' המשתנים – כך בגדי האדם. כתוב: 'ויעש יי אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם' [בראשית ג כא]; ובתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב 'כתנות אור';² כי בתחילה היו האדם ואשתו לבושים כתנות אור, ובסוף, לאחר שחטאו, כתנות עור.³ כתנות אור הם בגדים המגלים את מה שתחתיהם, מדריכים את השכל ומאירים אותו להבין את פנימיות הדבר; ואילו כתנות עור מערפלים ומעלימים.

בגדי האדם מקבילים לבגדי ה'. בשעה שעטה ה' אור כשלמה וראה את האור ואת כל אשר נעשה 'כי טוב', הכל היה נראה בשלמות, טוב כל דבר ברור וגלוי לעין, ואף גופו של האדם היה יכול להיות גלוי ונראה, האדם ואשתו ערומים, לבושים כתנות אור המסייעות לגופם להראות באור האלוקי הטוב. כל מעשה ה' טוב, והכל ניתן להראות. אך אחרי שנסתלק האור הטוב בחטא האדם ואשתו – שראתה את העץ 'כי טוב', ראייה מקולקלת שהביאה לדעת טוב וגם רע – התביישו האדם ואשתו ברע שבגוף הערום, וכיסו ערוה בכתנות עור.

התלבשות בבגדים היא החלטה שלא לראות, שלא להשתמש בחוש הראייה, כדי שלא לבוא לראות גם את הרע. האדם ואשתו ראו רע ולא רק טוב, ומשום שידעו שראייתם מקולקלת כיסו עיניהם – הוא מלובש בבגדים כדי שלא תראנו אשתו, והיא מלובשת בבגדים כדי שלא יראנה אישה.

לא יכלו האדם ואשתו לראות את הטוב הטהור בלי לראות רע – ואין זאת אלא גניזת אור ה' הטוב, כאשר אין כוונת ה' הטובה מובנת מתוך הבריאה בלי תערובת רע, בלי תערובת שניות. האדם מכוסה בגדים, ושמים וארץ חשכים מעלימים את טוב ה' כבגדי האדם המעלימים אותו. האור הטוב מסולק ותחתיו תערובת אור וחושך, טוב ורע, ידיעה והעלם. הראייה מקולקלת ואין ה' הטוב נראה באורו.

בזאת נבוא להבין עומק מצות הציצית: כיצד היא מלמדת את האדם איך לראות את הארץ ושלא לתור אחרי לב ועין.

² בר"ר כ, יב.

³ ראה זוהר ח"א לו ע"ב: 'בקדמיתא הוו כתנות אור ... והשתא דחבו – כתנות עור'.

ד.

הבגד בוגד, והמעיל מועל. יש אדם טיפש שרואה לבוש הנראה לעין, ואם הקנקן נראה יפה אינו מסתכל יותר במה שיש בו – בטיב האדם המכוסה בבגדים, כאילו הלבוש הוא הגוף. כך אדם טיפש רואה שמים וארץ, מעשי ה', וחושב שהם כללות המציאות.

מצות ציצית מתקנת טעות זו. תליית גדילים על כנף הבגד פשוט מסמנת את הבגד כבגד ולא כעצם גוף האדם. הציצית רומזת לרואה: 'אל תיפול למלכודת לחשוב שהבגד הוא האדם! יש דברים בגו – האדם עצמו'. החיצוניות איננה הפנימיות, ואם יש דברים בלתי נראים לעין – כגוף האדם – אין זה מפני שאין הם עיקר במציאות. אדרבה, גוף האדם הוא עיקרו, כמו האל הבלתי נראה הפועל שמים וארץ. כל חיצוניות איננה אלא רמז שצריכה להוביל לפנימיות.

בכך מתקנת ציצית את מידת הראייה. כאשר האדם לבוש כתנות עור מחשיכות, מזכירה הציצית שישנו אור טוב באדם, שנעלם רק לשעה. 'ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם' [במדבר יד ו], ואמרו: 'הארץ אשר עברנו בה לתור אותה טובה הארץ מאד מאד' [שם ז]. שניהם מכירים בטובת הארץ המוסתרת מבעד חושך וצלמות, כאדם המוסתר בבגדים; ואילו העדה הרעה שתרה אחרי לב ועין תתחנך באמצעות ציצית על כנפי בגדים.

כל הרעיונות האלה – חשכת הארץ, קלקול הראייה, הציצית – כלולים בנבואת ישעיה:

**מִכְּנֵף הָאָרֶץ זְמֵרַת שְׁמַעְנֵנוּ צְבִי לְצַדִּיק וְאָמַר רְזִי לִי רְזִי לִי אוֹי לִי
בְּגָדִים בְּגָדוֹ וּבְגָד בּוֹגְדִים בְּגָדוֹ:**

הנביא שמע זמירות מכנף הארץ, שהם צבי לצדיק, וזה הביא אותו לביטוי של צער, לקונן: 'רְזִי לִי רְזִי לִי אוֹי לִי', מכוח תחושה עצומה של בגידה. למה יביאו זמירות למענה שכזה?

אלא מפני שהם נשמעו מכנף הארץ, זאת אומרת באופן הקשור למידת הארץ, היא הארץ החשכה כעת, בוגדת ומסתירה את ה' המכונף. רעיון קלקול הארץ חוזר שוב ושוב לאורך כל הפרק:

**הֲנֵה יִי בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבוֹלְקָה ... הַבּוֹק תַּבּוֹק הָאָרֶץ ... אֲכַלָּה נְבִלָה
הָאָרֶץ אֲמַלְלָה נְבִלָה תַּבֵּל אֲמַלְלוּ מְרוֹם עִם הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ חֲנָפָה
תַּחַת יִשְׁבִּיָּהּ ... עַל כֵּן אֵלֶּה אֲכַלָּה אָרֶץ וַיֶּאֱשָׁמוּ יִשְׁבִּי בָּהּ עַל כֵּן חָרוּ
יִשְׁבִּי אָרֶץ ... אֲבַל תִּירוֹשׁ אֲמַלְלָה גִפְּן נֶאֱנַחוּ כָּל שְׁמַחֵי לֵב: שֶׁבֶת
מְשׁוֹשׁ תַּפִּים ... בְּשִׁיר לֹא יִשְׁתּוּ יַיִן יִמַר שֶׁכָּר לְשִׁתּוֹ ... צֹחָה עַל
הַיַּיִן בַּחוּצוֹת ... גָּלָה מְשׁוֹשׁ הָאָרֶץ ... כִּי כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ
בְּתוֹךְ הָעַמִּים ... מִכְּנֵף הָאָרֶץ ... פֶּחַד וּפְחַת וּפָח עֲלֶיךָ יוֹשֵׁב
הָאָרֶץ... וַיִּרְעֲשׂוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ: רְעָה הַתְּרַעֲעָה הָאָרֶץ פּוֹר הַתְּפוֹרְרָה**

**אַרְץ מוֹט הַתְּמוֹטָטָה אֶרֶץ: נוֹעַ תְּנוּעֵ אֶרֶץ פְּשָׁפוֹר וְהַתְּנוּדָה כְּמִלּוֹנָה
וְכַבֵּד עֲלֶיהָ פְּשָׁעָה וְנִפְלָה וְלֹא תִסִּיף קוּם... וְחִפְרָה הַלְבָנָה וּבּוֹשָׂה
הַחֲמָה וּגּוֹי [פֶּרֶק כֵּד]**

הרעיון די ברור. זמירות מכנף הארץ הופכות לארץ מטה, מוסדותיה רועשים, תחת שתיית יין בשיר נעה הארץ כשכור ונופלת, אבל תירוש ואומללה גפן.

תיקון הארץ בכוח הציצית מרומז בהמשך, בפרק כח בספר ישעיה, שם חוזר גם עניין היין והשכרות.

**הוּי עֵטְרֵת גְּאוֹת שְׁכָרִי אֶפְרַיִם וְצִיץ נִבֵּל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ
גֵּיא שְׁמָנִים הַלּוּמִי יֵין ... עֵטְרֵת גְּאוֹת שְׁכָרִי אֶפְרַיִם: וְהִיְתָה צִיצֵת
נִבֵּל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים ... בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יֵי
צְבָאוֹת לְעֵטְרֵת צְבִי וְלִצְפִירֵת תִּפְאַרְתָּה לְשָׂאֵר עַמּוֹ ... וְגַם אֱלֹה בַּיּוֹן
שָׁגוּ וּבִשְׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בִשְׁכָר נִבְלְעוּ מִן הַיּוֹן תָּעוּ מִן הַשְּׁכָר
וּגּוֹי [א-ז]**

צבי תפארת לצדיק נהפך לציץ נובל – הבגד בוגד מפני שאיננו מצוייץ!⁴ – וגאות שכורי אפרים משתיקה שיר במשתה היין, הוא הזמירות הנשמעות מכנף הארץ.

אף יללת הנביא 'אוי לי!' מרמזת לעניין. כי היה עוד פעם שצעק ישעיה כן, אף שם בהקשר לראייה. היה זה בשנת מות המלך עוזיהו, כאשר ראה ישעיה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושרפים בעלי שש כנפים עומדים ממעל לו, קוראים זה לזה שלוש פעמים 'קדוש', 'מלא כל הארץ כבודו'. שם כתוב:

**וְאָמַר אוֹי לִי כִי נִדְמִיתִי ... כִּי אֶת הַמֶּלֶךְ יֵי צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי: [ישעיה
ו ה]**

בשמעו זמירות בעלי כנפים משבחים לכבודו מלא ארץ אמר 'אוי לי', וכן בשמעו זמירות מכנף הארץ. אוי לרואה ה', אי אפשר לראותו, אבל אוי לרואה ארץ תחתיו, בגדי ה' בוגדים בו ומוליכים את הרואה שולל. כנפי החיות מסתירים את ה' הקדוש, ככנפות ארץ, וכבודו מלא ארץ, היא הארץ המעלימה את קדושת ה' עצמו ואוי לנו מבגידתה.

'קדוש קדוש קדוש יי צבאות' ואי אפשר לראותו ולדעת אותו – כך שרים בעלי כנפים מכסים פניהם, ממלאים בית עשן מסתיר בקול קוראם, ולכן 'מלא כל הארץ כבודו'. עצמו קדוש

⁴ ראה זוהר ח"ג קעה ע"א ברע"מ: "מכנף הארץ' דא כנף דציצית דאיהו כנף הארץ ... לבושא דלהון בלא ציצית איקרי 'בגד בוגדים'".

ונבדל, בלתי מושג; רק כבודו ניתן לדעת, הוא מלא מקום שנברא כמלבוש כבוד, היא הארץ. אך הארץ בוגדת, והשיר הנהדר ומפואר – 'מלא כל הארץ כבודו' – הוא שורש טעות המרגלים והגלות שגרמו, כפי שכתוב בהמשך: 'אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם ... ורחק יי את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ' [ישעיה ו יא-יב]. הראיה: דברי ה' בפרשת המרגלים, הנשבע להפיל את העדה במדבר, ואף, כדברי המשורר, 'להפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות' [תהלים קו כז], זאת אומרת להגלותם: 'חי אני וימלא כבוד יי את כל הארץ' [במדבר יד כא]. כאן רמוזה גזירת גלות,⁵ כבוד ה' מלא כל הארץ, מקודשת ובלתי מקודשת – כי ראיית הארץ באופן שגוי מביאה להתדרדרות במידת בגידת הארץ והיטמעות בארץ חושך, ואוי נא לנו.

ואם אין להסתכל בשכינה, ואין להסתכל בבגדיו תחתיו; מה לעשות?

על מבוכה זאת עונה פרשת ציצית: 'וראיתם אותו' – להסתכל בתכלת, וכל המקיים מצות ציצית כאילו מקבל פני השכינה;⁶ 'אותם' לא נאמר אלא 'אותו' – את הקב"ה.⁷ הראייה המושלמת היא זאת: לראות את הבגד, היא אמנם חיצונית, אבל דווקא באופן המדריך להשגת פנימיות. הציצית מצילה מבגידת הבגד.

ה.

למדנו שתחילה היתה הארץ מלאה אורו של ה', והוא נגזו ושבה הארץ להיות חשכה, אור המאורות כהה ודעך לעומת האור הראשון, שמלת ה'. תחת היותה כתונת אור נעשתה הארץ בגד חושך, לבוש המסתיר ומעלים את האל. ככנפי הבגד כן כנפות הארץ – מאירים את מה שעומד מאחוריהם או מעלימים אותו, בהתאם לאופי הבגדים.

בהיותם מתקנים – כנפות הארץ מאירים. הם קשורים לאור מיוחד, כפי שנאמר:

תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם יִשְׂרָהוּ וְאוּרוֹ עַל כְּנָפוֹת הָאָרֶץ:

הַמִּימִידָה צְוִיתָ בְּקֶרֶךְ יִדְעָתָה הַשָּׁחַר מְקוֹמוֹ: לְאַחַז בְּכְנָפוֹת הָאָרֶץ וַיִּנְעָרוּ

רְשָׁעִים מִמֶּנָּה: תַּתְּהַפֵּךְ כְּחֶמֶר חוֹתָם וַיִּתְיַצְבוּ כָמוֹ לְבוּשׁ: וַיִּמְנַע

מִרְשָׁעִים אוֹרָם וַזְרוּעַ רָמָה תִּשְׁבֵּר: [איוב לח יב-טו]

הקשר מואר במדרשי חז"ל, ואף מדרש 'מכנף הארץ זמירות שמענו' מוליך לאור הגנוז. על הכתוב 'ואורו על כנפות הארץ' אמרו:

⁵ ראה פסיקתא זוטרתי על אתר: 'אלו ישראל שנקראו כבוד ה' ... מכאן שנגזרה גזירה על ישראל שיהו גולים בין אומות העולם, וכן אמר דוד, "וישא ידו להם להפיל אותם במדבר" וגו'.

⁶ תלמוד ירושלמי ברכות א, ב.

⁷ מדרש תהלים צ, יח.

שלשים ושש שעות שימשה אותה אורה ... וכיון שחטא אדם הראשון בקש הקב"ה לגנוזה, וחלק כבוד לשבת ... כיון ששקעה חמה בלילי שבת המתינה אותה אורה משמשת, התחילו הכל מקלסים להקב"ה. הדא הוא דכתיב: 'תחת כל השמים ישרהו' – מפני מה? 'ואורו על כנפות הארץ'.⁸

בעת שעדיין שימש האור הראשון – אף כנפי ארץ הכהים והעמומים האירו, ולא הסתירו את האל.

אף הזמירות הנשמעות מכנף הארץ שייכות, במדרש חז"ל, לאור הגנוז. הזמירות הנשמעות מכנף הארץ הן שירת המלאך שנאבק עם יעקב אבינו עד עלות השחר, כאשר בסוף הלילה שורר המלאך בארץ את שירת המלאכים.

אמר לו המלאך: 'שלחני, שהגיע עת עמידתי לשרת ולזמר לפני הקדוש ברוך הוא', ולא רצה יעקב לשלחו. מה עשה המלאך? התחיל לשורר ולזמר מן הארץ ... עליו הכתוב אומר: 'מכנף הארץ זמירות שמענו'.⁹

מה כתוב אחריו? 'ויזרח לו השמש' [בראשית לב לב], היא שמש צדקה ומרפא בכנפיה כאור שבעת הימים, זורחת לטהר את כנפי הארץ מחשכת חלאתם.¹⁰ כי העלם והסתר רמוזים בשירת מלאכים הנשמעת מכנף הארץ; ויעקב הממאן לשלח אותו לפנות בוקר התדבק במידת לילה, היא מידת ארץ, ובכך זרחה לו שמש מטהרת ומרפאת, לפנות ולנקות חשכת לילה.

גם דברי ה' לאיוב – 'המימך צוית בקר' וגו' – נדרשים על האור המקורי: על גניזתו וחזרתו, ואף על ציצית ותחיית המתים התלויה בה. תחיית המתים תושג עם הארת כנפי הארץ, כפי שיבואר, ואף קשר האמונה בתחיית המתים לפרשת המרגלים יובהר בהמשך. כעת נערוך את מדרשי הפסוקים:

אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו. כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה, וראה שמעשיהם מקולקלים, עמד וגנוז מהן, שנאמר: 'וימנע מרשעים אורם'.¹¹

האור הראשון, ציווי בוקר יום אחד, נגנו; בעת שובו, יאחוז הקב"ה בכנפות הארץ לנער הרשעים ממנה. חז"ל דרשו זאת על תחיית המתים:

כל הצדיקים שמתו בחוצה לארץ נפשותם נאספות לארץ ... וכל המתים מן הרשעים בארץ ישראל נפשותם נשלכות בקלע חוץ לארץ ... לעתיד לבא הקב"ה יאחוז בכנפות

⁸ פסיקתא דרב כהנא כג, ה.

⁹ פרקי דרבי אליעזר, פרק לו.

¹⁰ ראה זוהר ח"א רג ע"ב: 'ההוא שמשא דגניז קב"ה מיומא דאתברי עלמא ... כיון דאתא יעקב ... כדן מה כתיב? 'ויזרח לו השמש'. מאן שמש? ההוא שמשא דגניז' וכו'.

¹¹ חגיגה יב ע"א.

ארץ ישראל ומנער אותה מכל טומאה, כאדם שמנער את הבגד ומשליך כל מה שבתוכה ... שנאמר 'לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה'.¹²

זוהי תכונת השמים החדשים והארץ החדשה, בגדיו המאירים של עוטה אור כשלמה: כנפות הארץ מאירים ועוד אין מקום לרשעים להיטמן בחושך, כי ה' מנער את טליתו.

מי הם הרשעים הננערים מן הארץ?

כל המבזה מצות ציצית עליו הכתוב אומר: 'לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה'.¹³

אבל הצדיקים יעמדו בלבושיהם בתחיית המתים:

כסות היורדת עם אדם לשאול, היא באה עמו. מאי טעמא? 'תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבושי'.¹⁴

הכל תלוי במידת לבוש, היא שאלת התפשטות האור על כנפות ארץ או התפשטות החושך. מצות הציצית מלמדת את מידת הלבוש הנכונה, דהיינו איך לראות את הארץ המאירה בעת שכנפי שחר מתפשטים, משיכיר בין תכלת ללבן. כפי שיבואר, אף תחיית המתים עצמה רמוזה בהטלת גדילים על כנפי הבגדים.

ו.

הארץ כלבוש היא; בגד לאל מסתתר. אבל אם נסתכל על הארץ כבגד מכסה, מיד עולה על הדעת עוד נקודת מבט: הארץ מכסה על המתים הנקברים בתוכה. הארץ מלאה פגרים מתים והיא מכסה עליהם, כאילו אין מוות, החיים ממשיכים והחיים מתעלמים מכל האנשים הנמצאים תחתיהם מאחורי כיסוי עפר, המון האנשים שחלפו.

וכן הדבר במשלי הנביאים, כפי שנאמר:

**יְחִיו מִתֵּיךְ נְבִלְתֵי יְקוּמוֹן הַקִּיצוֹ וְרִנְנוֹ שְׁכֵנֵי עֶפְרָיִם כִּי טַל אֹרֶת טֶלֶךְ
... כִּי הִנֵּה יִי יֵצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֹן יֹשֵׁב הָאָרֶץ עָלָיו וְגִלְתָּה הָאָרֶץ
אֶת דְּמֵיהָ וְלֹא תִכְסֶה עוֹד עַל הָרוּגֶיהָ: [ישעיהו כו יט-כא]**

¹² פרקי דרבי אליעזר, פרק לד. ראה גם מדרש תהלים מו ב, זוהר ח"א קפא ע"ב, שם ח"ב י ע"א, שם יז ע"א, ושם ח"ג עב ע"ב.

¹³ מדרש חז"ל מובא בפירוש רבינו בחיי, במדבר טו לח, ושם כתב עוד שהציצית מרמזת שעתיד הקב"ה להחיות מתים ולהקימם בלבושיהם.

¹⁴ תלמוד ירושלמי כלאים ט, ג.

הארץ ככסות להרוגיה, שוכני עפר שעתידים לקום. היא מסתירה כולם תחתיה, כאילו אינם נמצאים שם.

אך לא יימשך הדבר לנצח: סוף סוף תגלה הארץ את דמיה, כי הארץ היא בגד בוגד. כמו שהיא מעמידה פנים כאילו היא מציאות מנותקת מיוצרה, בעוד שבאמת איננה אלא פעולתו – ואכן בסופו של דבר תתגלה פעולת האל היטב ולא יכנף עוד – כך היא מעמידה פנים כאילו אין פגרים תחתיה, בעוד שבאמת אנשים מופקדים שם, נחים על משכבם עד קץ הימין, עד הזמן שיעמדו. ושתי הבגידות אינן אלא אחת. כי פעולת אלהים חיים היא פעולת חיים וטוב ונותנת חיים לעד. אלהים נפח נשמה באדם ונתנו בגן עץ החיים וכל עץ טוב, אלא שאכלו האדם ואשתו מעץ הדעת והכניסו רע ומוות למציאות, וחשכה הארץ. מאז מסתירה הארץ את אור ה' והחיים הנצחיים ששופעים ממנו לאדם שנברא בצלמו. ה' נסתר ונעלם, ואין טוב ואין חיים; חושך רע ומוות מכתימים את בגדי ה' הטהורים ואינם מאירים, והארץ מעלמת, היא החיצונית שמבעדה נסתרת כל פנימיות מעשי ה' הטובים ונצחיים. העלמת החיים היא היא העלמת ה', ביטול פעולת האל.

שלמת האור נאלחה. אך עתידה בגד זו המוכתמת בחושך ומוות לבלות ולגלות, ואור ה' יתגלה על כנפי ארץ ולא תכסה עוד על הרוגיה. כאדם שמנער בגדו מכל טומאה כך ינער ה' את הארץ, בגדו, מן המתים המטמאים אותה, וישבו בגדיו שלמות אור נקיים וטהורים. ה' יצא ממקומו המוסתר ויתגלה, והארץ תאיר, והמתים יקומו ממנה, אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם.

והכל בזכות ציצית. הציצית מסמנת את הבגד כבגידה, הכסות ככיסוי ארעי, ובכך רומזת שהטוב נמצא דווקא לפנים מלבוש החיצוני והוא העיקר: האדם עצמו מבעד לבגדו, ה' מאחורי מעשיו, ומתים ישנים מתחת לפני הארץ. הציצית מציינת שעוד ישוּבו בגדי חושך לבגדי אור, הוא אור החיים, אורו של ה'.

הקבורה מכסה על הרע שבגוף, גופה מתה, והציצית מובילה להתגלות העתידית של טובתו הטמונה. בהתאם, זכו שני הבנים המכסים את ערוות אביהם שהשתכר ביין והתערטל – אחד לקבורה ואחד לציצית.¹⁵ שם ויפת חסו על כבוד נח וכיסו ערוות אב הנבלע מן היין. שם חסו על כבוד שמו של אביו, על הפנימיות, ובזכות זהירות בגילוי כנף האב זכה לגדילים על כנף בגד, ויפת המקפיד על יופי גוף האב זכה לקבורה, העלמת גופה מבזזה תחת הארץ, כך שהמראה החיצוני אינה מקולקלת והיופי נשמר – בקבורת נצח. כי רק בזכות הציצית לא תכסה הארץ על הרוגיה לעולם ועד, ואורה הפנימי יפרץ ויתנוצץ מבעד לבגידת הבגד, היא החיצונית היפה.

¹⁵ רש"י בראשית ט, כג.

המרגלים לא הבינו את מהות הארץ, ומצוות ציצית באה לתקן טעות זאת. הם לא ראו היטב: הארץ בגדה והטעתה אותם בחשכתה. וכפי שנתבאר, חשכת הארץ היא, במיוחד, הסתרת כוח החיים: הארץ מכסה על הרוגיה ומעלימה את החיים שחלפו, כאילו לא העניק האל לאדם חיי נצח, כאילו באמת ראוי לאדם לשוב לעפר לעולם; ומצוות ציצית מרמזת לדברים שבגו ומלמדת להשתלט על בגידת החיצוניות ולדעת שהאדם נברא לראות טוב ולחיות לנצח, ושהמיתה אך גזירה ארעית היא. ואם המרגלים שגו ברואה וטעו ולא השיגו מהות הארץ, משמע שטעותם גובלת על העיקר של תחיית המתים – ואכן כן הדבר, כפי שיובהר.

מסע המרגלים העולים בנגב ובאים לחברון ממשך את מסעי אברהם אבינו שנצטווה 'לך לך' פעמיים [בראשית יב א; שם כב ב], הראשון 'אל הארץ אשר אראך', והשני אל הר המוריה.¹⁶ כי האב שהובטח לו ארץ לא נחל אותה, תכלית מסעיו לא הושגה והם הסתיימו באכזבה; וממקום שפסק משם מתחילים המרגלים.

מסעי האב הנווד הסתיימו עם עקדת יצחק – הוא הגיע להר הבית, לב ארץ ישראל ועיקרו, והקדישו. אך לא זכה אברהם לנחול את מקום המקדש, פסגת קדושת ארץ ישראל, ולבנות שם בית לה'. הרכישה הרצויה בסוף מסעי אברהם הארוכים נדחתה עד ימי דוד המלך, עד שאף הוא, כיצחק, ימסור נפש למות בהר המוריה, כפי שנאמר: 'ויאמר דוד אל יי בראותו את המלאך המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי' [ש"ב כד יז]; באמרו כן נאמר לו להקים מזבח בגורן ארונה. עשה כן והעלה עליו עולות ושלמים, והמגפה נעצרה. רק אז נחל דוד את מקום המקדש ונתייסד הבית בפועל, כפי שהצהיר דוד אז: 'זה הוא בית יי האלהים וזה מזבח לעולה לישראל' [דה"א כב א].

זאת אומרת: השגת תכלית העקדה נתעכבה לעידן אחר. תחת לנחול את מקום המקדש חזר אברהם מהר המוריה ונחל שדה קבורה, מערת המכפלה בחברון, כי עוד לא הצליחה העקדה לגמרי. דברי חז"ל על קשר העקדה למיתת שרה ידועים:

כשבא אברהם מהר המוריה חרה אפו של שטן, שראה שלא עלתה בידו תאוות לבו לבטל קרבנו של אברהם. מה עשה? הלך ואמר לשרה: 'אי שרה! לא שמעת מה שנעשה בעולם?' אמרה לו: 'לאו'. אמר לה: 'לקח אישך הזקן לנער ליצחק והקריבו לעולה, והנער בוכה ומילל שלא יכול להנצל'. מיד התחילה בוכה ומיללת. בכתה שלש בכיות... ופרחה נשמתה ומתה. בא אברהם אבינו ומצאה שמתה.¹⁷

השטן, הוא מלאך המוות, זה הדורש את נפש האדם המסית לעקדת יצחק,¹⁸ לא נוצח כליל; הוא שלט בשרה אמנו וגרם לה למות. בהתאם, לא זכה אברהם אבינו לנחול את מקום

¹⁶ כל המתבאר כאן בקצרה נתפרש בספרי 'אורות יעקב' דרוש אברהם ודוד ח"א וח"ב, ע"ש.
¹⁷ פרדרי"א פרק לב.
¹⁸ ראה סנהדרין פט ע"ב.

המקדש – דהיינו תכלית העקדה – אלא לנחול שדה קבורה. ומעת מיתת שרה נתעורר ספק: האם העובדה שלא זכה אברהם לנחול עיקר הארץ, הר המוריה, משמעה שלעולם לא יזכו בני ישראל לארץ טהורה, נקייה מן השטן הממית? או אולי קבורת הצדקת בחברון אות היא לירושלם עולם, שלב מוקדם לירושלם נצחית שתגמר ברכישת מקום המקדש? אולי רכישת שדה המכפלה מחנכת את העלאת הארץ לקדושה, תהליך המתחיל בקבורת האבות ומסתיים ברכישת כל הארץ ובניין בית המקדש?

ספק זה נצטוו המרגלים לברר. כנגד דברי עפרון לאברהם 'ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה הוא' [בראשית כג טו], פוקדו המרגלים: 'וראיתם את הארץ מה הוא'. זאת אומרת: מי צודק – עפרון המספק עפר ארץ, מקום שטן הממית, זה שטוען שאין הבדל ביני לבין אברהם אבינו, כי הכל הולך אל מקום אחד, הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר, או שמא באמת מדרגת אברהם אבינו מדרגת חיים היא, גאולה שלמה מן השטן, ואם השגת העקדה נדחתה אין זאת אומרת שלא תושג לעולם.

ואין זאת אלא שאלת הארץ הבוגדת, שאלת המיתה והתחייה, והיא תלויה בגזירת העונש על האכילה מעץ הדעת. מה אות בקבורת הצדקת בחברון: מיתה או חיים? 'וראיתם את הארץ מה הוא': מה היא הארץ? בגידה בחיים ומסכה של מוות או כיסוי ארעי שעתיד להיות מואר, המתים יציצו כעשב הארץ וצבי ניתן בארץ החיים? ושאלה זאת מושרשת בגזירת מוות על האדם ואשתו שבלבלו ראיית הטוב בראיית הרע ושבו לעפר ארץ – האם זאת אומרת שהטוב נעלם לנצח והחושך מכסה ארץ לעולם ועד, וגורל האדם אך עפר מות, או שמא עמוק עמוק נגנזים האור הטוב והחיים הנצחיים, חבויים כמעט רגע תחת חושך מדומה?

עשרת המרגלים תרו אחרי לב ועין וחשבו שהארץ, בגדי ה', היא המציאות עצמה, מקום השטן הממית, והארץ 'אוכלת יושביה' [במדבר יג לב]. הם חושבים שהשטן נצח ומשתלט בארץ, מקום המוות. לא כן יהושע וכלב. 'ויבא עד חברון' [שם כג] – 'מלמד שפירש כלב ... והלך ונשתטח על קברי אבות'.¹⁹ כלב מבין את מדרגת חברון, דהיינו מעלת הצדיקים הנקברים בתוכה הקרויים חיים במיתתם. הוא ממשיך את ראיית אברהם הנושא עין ומסתכל צפונה ונגבה, קדמה וימה, והסתכל מעבר לבגידת חיצונית הארץ – הוא רואה ארץ טומנת צדיקים בתוכה ושומרת עליהם עד עת תחייה, עד עת שוב האור הזרוע לצדיק.

מכנף הארץ כרתו זמורה ואשכול ענבים אחד, כציצית לבגד אף לארץ סימנים למה שטמון בתוכה,²⁰ ליום ההוא שיושר שיר חדש בארץ יהודה, לבאים ישרש יעקב, יציץ ופרח – כרם חמד ענו לה!

יהושע וכלב ראו נכונה את הארץ אשר הראה ה'; שאר האנשים לא. עליהם נאמר: 'כי כל האנשים הרואים את כבודי ... אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם וכל מנאצי לא

¹⁹ סוטה לד ע"ב.

²⁰ ראה זוהר ח"ג קעה: 'אתעטף בעטופא דמצוה בארבע זיויין דכסותיה ... תלוין מארבע זיויין ... כענבים באתכלא'.

יראוה' [במדבר יד כב-כג]. ראיית האב הופרעה, והאנשים הרואים את כבוד ה' מלא ארץ – לפעמים לא רואים נכונה לעומק מהות הארץ.

אך מצות ציצית מתקנת, למען לא יתור האדם עוד אחרי לב ועין.

ה.

הבה נפנה למסע ריגול אחר, הפעם מוצלח – זה של בני יוסף לבית אל, ונמצא שאף בפרשה זו מרומזים עניינים אלו: ציצית ותחיית המתים. על מסע זה כתוב:

**וַיְהִי יי אֶת יְהוּדָה וַיִּרְשׁ אֶת הָהָר ... וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת חֲבֵרוֹן כְּאֶשֶׁר
דָּבַר מֹשֶׁה וַיִּוְרֶשׁ מִשָּׁם אֶת שְׁלֹשָׁה בְנֵי הָעֵנַק ... וַיַּעֲלוּ בֵּית יוֹסֵף גַּם
הֵם בֵּית אֵל וַיִּי עֵמֶם: וַיִּתְּרוּ בֵּית יוֹסֵף בְּבֵית אֵל וְשֵׁם הָעִיר לְפָנִים
לוֹז: וַיִּרְאוּ הַשְּׂמָרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן הָעִיר וַיֹּאמְרוּ לוֹ הֲרֵאָנוּ נָא אֶת
מְבוֹא הָעִיר ... וַיִּרְאֶם אֶת מְבוֹא הָעִיר ... וְאֶת הָאִישׁ וְאֶת כָּל
מִשְׁפַּחְתּוֹ שְׁלָחוּ: וַיִּלְךְ הָאִישׁ אַרְצָ הַחֲתִים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לוֹז
הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: [שופטים א יט-כו]**

כלב קיבל את חברון בזכות ראייתו הטובה את הארץ, ובני יוסף גם הם תרים כהוגן כמותו וכמו יהושע בן נון, וה' עמם כמו שהיה עם בני יהודה. הם תרו ומצאו את בית אל, העיר הבלתי נראית. זהו הסיפור של התיור הנכון: החיפוש בעד האמת המכוסה מן העין, להגיע לידיעת מושג נעלם מכוח מה שיוצא ממנו, כמו שעשו בני יוסף וגילו את מבוא בית אל.

הציצית מלמדת תיור זה, איך לראות מעבר ללבוש המכסה ומבעד לכל הכיסויים עד לפני ולפנים, לגרעין הטוב הטהור המסתיים בעקרון החיים המקוריים הנצחיים של האדם; ובכך כמה מתאים מאמר חז"ל על העיר לוז: 'היא לוז שצובעין בה תכלת ... ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה'.²¹ זהו ייחוד העיר הנעלם מן העין ומדריכה את האדם לתור כהוגן ולחדור לפנימיות הדברים: צובעים בה תכלת לציצית ואין מתים בה, והיא אף נקראת כשם אותו עצם שממנו עתיד הקב"ה לחדש את האדם לעתיד לבוא, עצם ה'לוז';²² ללמדך שמצות ציצית מובילה לראיית הטובה הנעלמת, ובה תלויים החיים הנצחיים המובטחים למסתכלים עד לראשית עומק דבר.

²¹ סוטה מו ע"ב.
²² ראה בר"ר כח, ג.